

Ewa Baran

Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

WPLYW DOPLAT DLA GOSPODARSTW ROLNYCH NA SYTUACJĘ ROLNICTWA OBSZARÓW ONW

FARM SUBSIDIES AND THEIR IMPACT ON AGRICULTURE IN LESS FAVoured AREAS

Słowa kluczowe: obszary ONW, gospodarstwa rolnicze, instrumenty WPR, funkcje rolnictwa
Key words: less favoured areas (LFA), farms, CAP instruments, functions of agriculture

Synopsis. Wsparcie finansowe gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania służy podtrzymaniu działalności rolniczej i ograniczeniu procesów marginalizacji społeczno-gospodarczej. W opracowaniu podjęto zagadnienie oceny dopłat do gospodarstw pod kątem możliwości realizacji przemian rozwojowych w podkarpackim rolnictwie oraz społeczno-ekonomicznych skutków WPR, w perspektywie dalszych przemian polityki UE. Realizacja rozwoju zrównoważonego w rolnictwie wymaga wspierania gospodarstw z racji realizowanych funkcji pozarynkowych, dostarczających dóbr publicznych.

Wstęp

Przystąpienie Polski do UE oznaczało dla rolnictwa zasadniczą zmianę uwarunkowań zewnętrznych w związku z objęciem instrumentami WPR. Gospodarstwa uzyskały możliwość wsparcia finansowego, m.in. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, a wśród wyróżnionych działań znalazło się szczególne wsparcie za utrudnione warunki gospodarowania w rolnictwie. Zmienność czynnika środowiskowego i regionalne zróżnicowanie jego cech (a szczególnie takich jak rzeźba terenu, jakość gleb, agroklimat i stosunki wodne) określają specyfikę i możliwości rozwoju rolnictwa. Występujące zróżnicowanie regionalne polskiego rolnictwa pod względem poziomu rozwoju i tempa dokonujących się przemian sprzyja nasilaniu się procesów marginalizacji, szczególnie w obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Obszary ONW w Polsce cechuje kilkakrotnie większa liczba ludności związanej z rolnictwem w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych, w stosunku do terenów znajdujących się poza ONW [Józwiak i in. 2006]. Obszary ONW obejmują w Polsce¹:

1. obszary górskie z gminami, w których ponad 50% użytków rolnych jest położone na wysokości pow. 500 m n.p.m.
2. obszary nizinne, którym grozi zaprzestanie użytkowania ziemi, a w związku z tym również zmiana krajobrazu (wydzielono tu 2 strefy nizinne).
3. obszary ze specyficznymi utrudnieniami, na których działalność rolnicza powinna być kontynuowana w celu poprawy stanu środowiska, utrzymania walorów krajobrazu i zachowania ich potencjału turystycznego. Obejmują one gminy rejonów podgórskich oraz obręby geodezyjne, które w przeszłości wydzielono w strefie podgórskiej.

Liczne utrudnienia w gospodarowaniu związane są z położeniem geograficznym województwa podkarpackiego – tereny góryste oraz przygraniczne, oddalone od centrów gospodarczych, nasilają zagrożenie marginalizacją społeczno-gospodarczą. Ponadto, znaczna część zasobów środowiska naturalnego obszarów wiejskich Podkarpacia objęta jest ochroną prawną, co niesie ograniczenia dla możliwości rozwoju działalności gospodarczej. W gospodarce regionu ważne miejsce zajmuje rolnictwo z uwagi na liczną zbiorowość gospodarstw rolnych, które angażują duży potencjał zasobów pracy.

¹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. Urz. UE L 277 z 21.10.2005 r., str. 1 z póź. zm) oraz Rozporządzenie MRiRW z dnia 11 marca 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) objętego PROW 2007-2013 (Dz. U. Nr 39, poz. 219).

Gospodarowanie środowiskiem, jego zasobami i walorami oznacza równocześnie ich użytkowanie, ale również potrzebę właściwego kształtowania i ochrony. Jednak koszty tych działań nie powinny być zrzucone na tych, którzy żyją w tych obszarach z racji osobistych relacji i pochodzenia. Przez osobiste decyzje dotyczące migracji uwarunkowanej poszukiwaniem lepszych warunków życia region straci podstawowy zasób – ludzi. Powstawanie obszarów marginalnych zwróciło uwagę na potrzebę ograniczania procesów marginalizacji w UE m.in. przez wprowadzenie instrumentów polityki regionalnej i rolnej [Radwan, Paluch 2009].

Wobec powyższego przeprowadzono analizę, której celem jest przedstawienie sytuacji rolnictwa podkarpackich obszarów ONW na tle województwa w okresie przedakcesyjnym oraz opinii rolników nt. znaczenia dopłat dla gospodarstw oraz skutków ich realizacji w pierwszym okresie członkostwa Polski w strukturach UE.

Metodyka badań

Dobór jednostek samorządowych był celowy i posłużono się rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) z 11.04.2007 r., w którym wyróżniono 4 strefy obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie. Pod względem administracyjnym jednostki położone są w 16 powiatach (bieszczański, strzyżowski, leski, sanocki, przemyski, brzozowski, krośnieński, jasielski, jarosławski, kolbuszowski, leżajski, lubaczowski, niżański, przeworski, stalowowolski i tarnobrzeski) województwa podkarpackiego. W 2008 r., badane gminy zajmowały ogólną powierzchnię wynoszącą 771 402 ha, co stanowiło 43,2% obszaru województwa. Istotny jest również fakt, iż na terenie badanych gmin obszary prawnie chronione zajmowały łącznie 543 864,6 ha², co stanowiło blisko 70% całkowitej powierzchni objętej badaniami i blisko 93% powierzchni obszarów prawnie chronionych, rozmieszczonych na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego.

W efekcie wyróżnienia obszarów o utrudnionych warunkach gospodarowania w rolnictwie – ONW, na Podkarpaciu występują gminy zaliczane do obu stref nizinnych, górskiej i strefy ze specjalnymi utrudnieniami. Występują tu także gminy niezakwalifikowane w całości do żadnej ze stref, a podzielone na obręby zaliczane do dwóch stref ONW np. cała gmina Ustrzyki Dolne – w części posiada obręb stref górskich oraz obręb strefy ze specjalnymi utrudnieniami, podobnie gmina Dukla i Sanok, zaś w gminie Rymanów występują strefy nizinnej II oraz strefy ze specjalnymi utrudnieniami.

Analizę przeprowadzono w oparciu o dostępne informacje gromadzone w Banku Danych Regionalnych GUS³ z terenu 44 celowo dobranych jednostek samorządowych oraz dla ogółu gmin wiejskich Podkarpacia. Wykorzystanie tych danych pozwoliło na przeprowadzenie analizy porównawczej, wskazującej na występowanie zróżnicowania gmin w ramach wyróżnionych grup: gmin górskich (24) i nizinnych (20). Opinie rolników w zakresie znaczenia dopłat dla gospodarstw oraz skutków ich realizacji w pierwszym okresie członkostwa pochodziły z przeprowadzonej w 2009 r. ankietyzacji gospodarstw rolnych z terenu wybranych gmin. Przygotowane kwestionariusze skierowano do rolników, którzy w latach 2004-2008 korzystali z dopłat dla gospodarstw rolnych, a na potrzeby poniższej analizy wykorzystano materiał pochodzący z badania 134 gospodarstw rolnych. Do analizy wyników zastosowano metodę statystyki opisowej, a uzyskane wyniki zaprezentowano w formie tabelarycznej.

Wyniki badań

Wydzielenie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie (ONW) wiąże się z uznaniem potrzeby podtrzymania rolniczego użytkowania terenów zagrożonych marginalizacją, które nie są w stanie konkurować z nowoczesnym intensywnym rolnictwem. Głównym powodem wspierania gospodarstw tych obszarów jest uwzględnienie istotnego znaczenia działalności rolniczej dla zachowania walorów krajobrazu, podtrzymania walorów kulturowych, a przede wszystkim realizacja zasad rozwoju zrównoważonego.

Produkcja rolna na obszarach ONW cechuje się ekstensywnymi metodami gospodarowania. W produkcji roślinnej występuje większy udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w powierzchni użytków rolnych, co wobec zagrożenia erozją należy oceniać pozytywnie. Użytkowanie łąkowopastwiskowe jest najkorzystniejsze ze względu na przeciwdziałanie erozji gleb, gdyż według

² stan w dniu 31.12.2008 r.

³ dla poziomu gminnego brak danych z ostatnich lat, a większość szczegółowych informacji pochodzi z przeprowadzonego w 2002 r. PSR

szacunków IMUZ w Falentach – erozja na TUZ jest 25-krotnie mniejsza niż na gruntach ornych [Mioduszewski, Jankowska-Huflejt 2010]. Zrównoważone rolnicze użytkowanie terenów, a w szczególności użytków zielonych, jest pożądane dla utrzymania siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Takie gospodarowanie chroni te siedliska przed sukcesją drzew i krzewów, która zagraża trwałości ich walorów przyrodniczych [Kierunki rozwoju...2010].

Dane w tabeli 1 wskazują na zauważalne różnice udziału TUZ związane z charakterem obszaru i przy średniej wojewódzkiej ok. 30%, rolnictwo gmin górskich cechował wyższy wskaźnik – 44%, zaś rolnictwo nizinne regionu – 38% powierzchni UR. Uprawy na gruntach ornych badanego obszaru stanowiły wyraźnie mniejszy – niż w regionie – udział w użytkach rolnych, a ze względu na udział powierzchni sadów produkcja sadownicza w gminach ONW nie miała większego znaczenia.

Utrudnione warunki gospodarowania związane bezpośrednio z niższą jakością użytkowanych gruntów przekładają się na gorsze wyniki ekonomiczne jednostek produkcyjnych. Mniejsza wydajność rekompensowana jest zazwyczaj przez wzrost powierzchni produkcyjnej i w gminach ONW stwierdza się nieco mniejsze rozdrobnienie niż w województwie (tab. 2). Przy ogólnej przewadze udziału drobnych gospodarstw w regionie (83,3%) o powierzchni 1-5 ha, stwierdza się mniejszy ich udział w gminach nizinnych – ok. 70% (o ponad 13 p.p. mniej niż w średnio w województwie i ponad 10 p.p. mniej względem gmin górskich) oraz znaczący udział średnich jednostek (o powierzchni 5-10 ha UR).

W przypadku gmin górskich widoczna jest wyraźniejsza polaryzacja struktury obszarowej, w których duży udział miały zarówno drobne gospodarstwa (81,1%) oraz gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 20 ha UR (dwukrotna przewaga udziału nad gminami nizinnymi i średnią wojewódzka).

W odniesieniu do silnie rozdrobnionego rolnictwa górskiego należy zwrócić uwagę na powiązanie tego zjawiska z procesem dezagrarnacji. Proces ten rozumiany wieloznacznie, można syntetycznie ująć jako zmniejszanie znaczenia rolnictwa w kraju lub regionie. W praktyce oznacza to ubytek poszczególnych czynników produkcji rolnej, a więc kapitału ludzkiego (zmniejszenie jakości – starzenie się), ziemi użytkowanej rolniczo oraz wzrost odlogów i ugorów, zmiany sposobu użytkowania, zmniejszenie obsady pogłowa zwierząt gospodarskich i spadek wartości majątku produkcyjnego itp. Przejawem tego procesu jest zmiana struktury źródeł dochodów rodzin rolniczych [Ostromięcki, Zając 2010]. Zjawisko to wiąże się również z koniecznością różnicowania aktywności gospodarczej rodzin rolniczych poszukujących sposobów zwiększenia swoich dochodów.

Niekorzystna, rozproszona struktura gospodarstw jest czynnikiem prowadzącym do marginalizacji rolnictwa w niektórych regionach, a nawet zaniku działalności rolniczej, co skutkuje pogłębieniem ryzyka degradacji krajobrazu. Należy dążyć do opracowania narzędzi sprzyjających konsolidacji gospodarstw o niskim potencjale ekonomicznym, a także innych instrumentów sprzyjających poprawie towarowości gospodarstw, z uwzględnieniem istotnego znaczenia działalności rolniczej dla zachowania walorów krajobrazu [Kierunki rozwoju...2010]. Jednak, jak zauważa Czudec i inni. [2008] – w regionie rozdrobnionego rolnictwa występują duże potencjalne możliwości dla realizacji

Tabela 1. Struktura użytków rolnych gmin ONW na tle województwa

Wyszczególnienie	Badane gminy ONW			Województwo ogółem
	górskie	nizinne	razem	
Powierzchnia UR [ha] w 2004 r.	158 526	129 559	288 085	936 980
	Struktura UR [%]			
Grunty orne	55,5	61,4	58,2	68,0
Sady	0,5	0,4	0,5	1,2
Łąki	20,3	23,4	21,7	17,7
Pastwiska	23,7	14,8	19,7	13,0

Źródło: Bank danych... 2004.

Tabela 2. Liczba i struktura obszarowa gospodarstw rolnych

Wyszczególnienie	Badane gminy ONW			Województwo ogółem
	górskie	nizinne	razem	
Liczba gospodarstw rolnych	38 175	27 533	65 708	314 699
Gospodarstwa o powierzchni [ha]	Struktura obszarowa UR [%]			
1-2	36,3	23,8	30,5	37,8
2-5	44,8	47,4	46,0	45,5
5-10	14,6	25,1	19,5	14,0
10-20	3,2	3,2	3,2	2,0
>20	1,1	0,5	0,8	0,6

Źródło: Bank danych... 2002.

Tabela 3. Gospodarstwa rolne według rodzaju działalności oraz źródeł utrzymania [%]

Gospodarstwa rolne według rodzaju działalności	Badane gminy ONW			Województwo ogółem
	górskie	nizinne	razem	
Nieprowadzące działalności gospodarczej	23,4	23,3	23,3	22,4
Prowadzące wyłącznie działalność rolniczą	64,8	67,3	65,8	67,1
Prowadzące wyłącznie działalność pozarolniczą	3,2	2,0	2,7	2,5
Prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	8,7	7,4	8,2	8,0
Gospodarstwa rolne według źródeł utrzymania:				
Z działalności rolniczej	6,3	9,3	7,6	6,9
Z działalności rolniczej i pracy najemnej	0,3	0,7	0,5	0,6
Z pracy najemnej	28,5	25,9	27,4	30,7
Z pracy najemnej i działalności rolniczej	4,0	4,6	4,3	4,6
Z emerytury i renty	42,6	42,4	42,5	40,0
Z działalności pozarolniczej	4,7	3,1	4,0	4,1
Z niezarobkowych źródeł utrzymania	5,6	5,7	5,7	5,5
Pozostałe	7,9	8,3	8,1	7,7

Źródło: Bank danych... 2002.

fiła odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Tylko 18% gospodarstw regionu produkuje głównie na rynek, prawie 1/3 gospodarstw produkuje wyłącznie na własne potrzeby a 40% – głównie na własne potrzeby. Prawie 45% gospodarstw w regionie nie ma żadnych przychodów finansowych z produkcji rolniczej, a więc i środków finansowych na reprodukcję czynników wytwórczych, nie wspominając już o środkach na przebudowę strukturalną.

Polska stając się członkiem UE stała się automatycznie realizatorem polityki UE w zakresie polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich. Dlatego też w tej nowej sytuacji społeczno-gospodarczej naszego kraju, istotna jest ocena efektów realizowanej polityki, ze szczególnym uwzględnieniem jej narzędzi stosowanych w pierwszym okresie członkostwa – PROW 2004-2006. Wśród działań przynajmniej płatności na realizację tego programu dominowały dopłaty dla gospodarstw położonych na obszarach ONW – zarówno w kraju (26,3% całkowitej wartości płatności) [Wyniki wdrażania...2004-2006], jak i na Podkarpaciu (23%) [Baran, Gadek 2009].

Pięcioletni okres funkcjonowania w UE i bezpośrednia obserwacja dokonujących się przemian w rolnictwie pozwala na wyrobienie opinii rolników dotyczącej znaczenia dopłat dla gospodarstw. Przeprowadzone badania wskazują, iż więcej pozytywnych ocen wpływu unijnych dopłat dla ogólnej sytuacji w rolnictwie wystawili rolnicy z gmin strefy górskiej niż w gminach nizinnych (tab. 4). Sytuacja ta może wynikać z ogólnie wyższego poziomu dopłat dla gospodarstw z racji zaliczenia do strefy górskiej ONW oraz większej aktywności gospodarczej „górali”. Ujawnia się to w zakresie rozwijania działalności pozarolniczej (jej prowadzeniu i pozyskiwaniu pomocy na jej uruchomienie), a związanej z usługami na rzecz szeroko rozumianej turystyki i rekreacji – od dziesięcioleci rozwijanych w obszarach górskich. Rolnicy z gmin nizinnych bardziej doceniali korzystny wpływ

nowych funkcji rolnictwa, związanych z ochroną środowiska przyrodniczego, kształtowaniem krajobrazu przede wszystkim pomoc w pozyskaniu środków finansowych w ramach programów rolno-środowiskowych, przy sporządzaniu planów i wniosków, przy wdrażaniu tych programów, a także o udzielanie rzetelnej i dokładnej informacji (fachowe doradztwo).

W okresie przygotowawczym akcesję Polski do UE, 2/3 gospodarstw regionu było aktywne wyłącznie w zakresie działalności rolniczej, a blisko 1/4 nie prowadziła żadnej działalności i nie stwierdzono istotnych różnic pomiędzy gminami ONW (tab. 3). Uwzględniając udział gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą można stwierdzić większy stopień wielofunkcyjności rolnictwa górskiego (ok. 12% gospodarstw) niż w gminach nizinnych i średnio w regionie, w którym gospodarstwa z działalnością pozarolniczą stanowiły ok. 10%.

Pomimo, iż większość gospodarstw prowadziła wyłącznie działalność rolniczą, to dla niewielkiego odsetka była ona źródłem utrzymania. Wiąże to z małą towarowością podkarpackiego rolnictwa, a jak stwierdza Ślusarz [2009] – słabe związki z rynkiem świadczą o tym, że większość gospodarstw rolnych regionu nie potrafiła

dofinansowania UE na zagospodarowanie ziemi oraz na poprawę wyposażenia w sprzęt rolniczy. Możliwość otrzymania dodatkowego wsparcia gospodarstw funkcjonujących na obszarach ONW zachęca większość rolników do dalszego prowadzenia gospodarstwa oraz uznania potrzeby wydzielenia takich obszarów w rolnictwie. Można więc stwierdzić, iż ten instrument zapewnia osiągnięcie podstawowego celu, jakim jest utrzymanie rolnictwa w obszarach ograniczających zdolności produkcyjne gospodarstw, ze względu na jego funkcje pozaprodukcyjne i związku z realizacją szeroko rozumianego rozwoju zrównoważonego.

Podsumowanie

Wydzielenie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie i przyznanie wsparcia finansowego dla gospodarstw, ma na celu utrzymanie rolnictwa na terenach mających liczne walory z uwagi na cenione pozaprodukcyjne funkcje rolnictwa. Przystąpienie Polski do UE i objęcie instrumentami wsparcia finansowego gospodarstw regionu o rozdrobnionej strukturze obszarowej, słabych związkach z rynkiem i niskiej intensywności produkcji ogranicza procesy marginalizacji społeczno-gospodarczej. Z punktu widzenia warunków życia rodzin rolniczych podkarpackich obszarów ONW nastąpiła poprawa sytuacji dochodowej, głównie w grupie gmin górskich, zaś rolnicy gmin nizinnych doceniali głównie wpływ zagospodarowania ziemi oraz doinwestowania w zakresie sprzętu. Słaby wpływ na zainteresowanie produkcją rolniczą wskazuje na osłabienie funkcji produkcyjnej rolnictwa tych obszarów i potrzebę modyfikacji instrumentów finansowych, służących dalszemu rozwojowi obszarów wiejskich, w celu lepszego wykorzystania walorów i specyficznych zasobów endogenicznych regionu.

Tabela 4. Opinia rolników na temat wpływu dopłat UE dla gospodarstw

Znaczenie dopłat dla gospodarstw rolnych	Badane gminy ONW		
	górskie	nizinne	razem
Niewiele wpływają na poprawę sytuacji w rolnictwie	19,4	16,1	17,9
Znacznie przyczyniły się do poprawy sytuacji dochodowej	37,5	21,0	29,9
Przyczyniły się do zainteresowania produkcją rolniczą	8,3	3,2	6,0
Wpłynęły na zagospodarowanie ziemi	19,4	24,2	21,6
Wpłynęły na poprawę wyposażenia w sprzęt	6,9	21,0	13,4
Zmieniają otoczenie gospodarstw	1,4	1,6	1,5
Nie mają znaczenia	1,4	0,0	0,8
Wymuszają stosowanie się do wymogów ochrony środowiska	4,2	8,1	6,0
Brak zdania	1,4	4,8	3,0
Dopłaty ONW zachęcają do kontynuowania prowadzenia gospodarstwa:			
Tak	79,2	79,0	79,1
Nie	19,4	21,0	20,1
Brak odpowiedzi	1,4	0,0	0,8
Utworzenie stref ONW jest:			
Zdecydowanie potrzebne	73,6	77,4	75,4
Nie ma znaczenia	5,6	6,5	6,0
Brak zdania	20,3	14,5	17,9

Źródło: opracowanie własne.

Literatura

- Bank Danych Regionalnych. 2002-2004: GUS, Warszawa.
- Baran E., Gajdek G. 2009: Fundusze unijne stimulatorem przemian rozwojowych podkarpackiego rolnictwa. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. 11, z. 5, s. 18.
- Czudec A., Kata R., Miś T., Zajac D. 2008: Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw. Rzeszów, s. 103.
- Jóźwiak W., Niewęglowska G., Czekał T. 2006: Zachowania gospodarstw działających na obszarach o niekorzystnych warunkach. *Zag. Ekon. Rol.*, nr 3, s. 5.
- Kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Założenia do strategii „Zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa”. 2010: MRiRW, Warszawa, 9-62.
- Mioduszeński W., Jankowska-Huflejt H. 2010: Woda i użytki zielone przedmiotem badań w Instytucie Melioracji i Użytków Zielonych. *Wiś Jutra*, nr 1, s. 14.
- Ostromięcki A., Zajac D. 2010: Sytuacja demograficzna a gospodarka karpackiego regionu górskiego. [W:] Czynniki kształtujące konkurencyjność regionu górskiego (na przykładzie polskich Karpat). UR Rzeszów, s. 48.
- Radwan A., Paluch L. 2009: Zróżnicowanie infrastruktury i jakości środowiska naturalnego regionów wschodniej Polski. Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów. T. 2. Problemy regionalne i lokalne. WSE w Białymstoku, Białystok, s. 5.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Dz. Urz. UE L 277 z 21.10.2005 r., z póź. zm.

Rozporządzenie MRiRW z dnia 11 marca 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) objętego PROW 2007-2013. Dz. U. Nr 39, poz. 219.

Ślusarz G. 2009: Podkarpacie w procesie przebudowy strukturalnej. [W:] *Możliwości i bariery rozwoju regionu*, Rzeszów, s. 50.

Wyniki wdrażania PROW na lata 2004-2006. [www.minrol.gov.pl].

Summary

The main rationale behind financial support to agricultural farms situated in less favoured areas (LFA) is to maintain agricultural activities and limit the adverse effects of their socio-economic marginalization. The paper aims to evaluate effectiveness of farm subsidies with regard to development opportunities for agriculture in the podkarpackie voivodship as well as socio-economic effects of the future CAP reforms. Implementation of sustainable development in farming legitimizes financial support in favour of farms on the grounds of non-market and non-agricultural public goods and functions provided by farms.

Adresy do korespondencji:

dr Ewa Baran
Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie
Katedra Polityki Gospodarczej
ul. Ćwiklińskiej 2
35-601 Rzeszów
tel. (17) 872 16 87
e-mail: ebaran5@wp.pl